

ALICJA PSTYGA

KOMPETENCJA KOMUNIKACYJNA I MOTYWACJA KULTUROWA JEDNOSTEK TEKSTOWYCH Z PERSPEKTYWY GLOTTODYDAKTYKI

Jak stwierdza Walery Pisarek, „komunikowanie międzynarodowe jako przedmiot zainteresowania badawczego i nauczania akademickiego krzyżuje się raz po raz z komunikowaniem międzykulturowym (Mikułowski Pomorski 2006) i z koniecznością uwzględniania kulturowych odmienności obrazów świata (Nisbett 2003)”¹. Odwołując się do problemów nauczania języków obcych, zwłaszcza w ramach dydaktyki akademickiej, winniśmy szczególną uwagę zwracać na kompetencję komunikacyjną i wymiar międzykulturowy komunikacji. O poziomie kompetencji komunikacyjnej studentów świadczy bowiem umiejętność posługiwania się językiem rodzimym i obcym, zachowanie językowe zgodne z komunikacyjnymi normami kulturowymi, co w praktyce oznacza umiejętność rozpoznawania elementów kulturowych w wypowiedziach i interpretację tekstów (uwzględniającą rozpoznanie intencji mówiącego) w kategoriach określonej (odpowiednio: własnej lub obcej) kultury. W podsumowaniu rozważań na temat kompetencji partnerów aktu komunikacji Pisarek precyzyjnie określa je:

Kompetencja komunikacyjna polega na: (a) świadomości samego mechanizmu semiozy, czyli znakowości, a więc symbolicznego aspektu otaczającej rzeczywistości i własnego zachowania; (b) znajomości ogólnych reguł używania znaków i języków oraz (c) zdolności do ich rozpoznawania i umiejętności stosowania. Kompetencja kulturowa to: (a) znajomość właściwego danej kulturze symbolicznego znaczenia i aksjologicznego nacechowania elementów postrzeganej rzeczywistości oraz (b) zdolność do świadome-

Dr hab. ALICJA PSTYGA, prof. UG, kierownik Katedry Językoznawstwa Wschodniosłowiańskiego i Translatoryki Instytutu Rusycystyki i Studiów Wschodnich Uniwersytetu Gdańskiego, kierownik Pracowni Badań nad Komunikowaniem Medialnym afiliowanej przy Wydziale Filologicznym UG; Adres do korespondencji: Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Gdańskiego, Neofilologia, 80-308 Gdańsk, ul. Wita Stwosza 51, e-mail: finap@univ.gda.pl

¹ W. PISAREK, *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa 2008, s. 292. W cytacie odwołania do: J. MIKUŁOWSKI POMORSKI, *Jak narody porozumiewają się między sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*, Kraków 2006 i R. NISBETT, *The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently and Why*, Ohio 2003.

go zachowania się wobec nich zgodnie z ich znaczeniem i nacechowaniem, a więc do zachowania – w kategoriach tej kultury sensownego i sprawiedliwego. Na kompetencję językową składa się również (a) znajomość danego języka, a więc wiedza o tym, jak się buduje w tym języku wypowiedzi sensowne i poprawne, oraz (b) zdolność do rozpoznawania i właściwego rozumienia takich wypowiedzi, a także umiejętność ich tworzenia².

Nawiązując do powyższego stwierdzenia i wynikającej z niego potrzeby świadomego zachowania językowego uczestników aktu mowy, zakładającego rozumienie jako podstawy wszelkiej interpretacji, w kontekście wymiaru międzykulturowego komunikacji i dydaktyki, należy wskazać na konieczność wypracowania kompetencji międzykulturowej studentów. Podobnie jak w wypadku pojęć *język* i *kultura*, które w definicjach odsyłają do siebie nawzajem³, kompetencja międzykulturowa – jako podstawowy element komunikacji międzyjęzykowej i międzykulturowej – jest swoistym rozszerzeniem kompetencji komunikacyjnej. Olga Leontowicz, rosyjska specjalistka w zakresie komunikacji międzykulturowej, definiuje ją jako konglomerat kompetencji językowej, komunikacyjnej i kulturowej:

межкультурная компетенция является конгломератом, по крайней мере, трех составляющих: языковой, коммуникативной и культурной компетенции [...] и предполагает наличие комплекса умений, позволяющих адекватно оценить коммуникативную ситуацию, соотнести интенции с предполагаемым выбором вербальных и невербальных средств, воплотить в жизнь коммуникативное намерение и верифицировать результаты коммуникативного акта с помощью обратной связи⁴.

W rozumieniu tekstu obcojęzycznego najwięcej trudności przysparzają studentom jednostki w szczególny sposób łączące się z kulturą danego kraju (tzw. elementy kulturowe), do których należą różne w swej istocie jednostki tekstowe: nazwy własne, frazeologizmy, skrzydlate frazy, asocjacje, symbole, znaczenia konotacyjne słów, struktura gramatyczna, nawiązania intertekstualne itp. Odległość kulturowa, a dotyczy ona również relacji rosyjsko-polskich, wyznacza bowiem granice kulturowej specyficzności i wpływa na możliwości rozpoznawania wartości kulturowych zawartych w tekście, warunkując właściwe rozumienie i poprawną interpretację tekstu. Ważna jest zatem wiedza językowa i pozajęzykowa

² W. PISAREK, *Wstęp do nauki...*, s. 75.

³ Por. m.in. hasła *Kultura* oraz *Język*, [w:] *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku: Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, red. A. Kłoskowska, Wrocław 1991, s. 17-50, 87-110; A. WIERZBIKA, *Język – umysł – kultura*, red. J. Bartmiński, Warszawa 1999.

⁴ О. ЛЕОНТОВИЧ, *Введение в межкультурную коммуникацию*, Москва 2007, s. 43-44.

oraz świadomość obcości i doświadczenie kulturowe odbiorcy, ponieważ interpretacja informacji dotyczących innej rzeczywistości językowej i kulturowej przez nierodzimego użytkownika tegoż języka (i kultury) zwykle dokonuje się poprzez pryzmat własnych doświadczeń i wzorców kulturowych. Dodać należy, że wypowiedź bądź tekst – jako wieloelementowy twór językowy – nie jest, jak podkreśla T. Dobrzyńska, gotowym układem powiązań sensów, nie jest też sumą swych elementów, lecz siecią ich skomplikowanych relacji⁵. Jednostki języka i tekstu zarazem, uwikłane w szeroki kontekst kulturowo-pragmatyczny, użyte w konkretnym tekście prasowym, wykazują bowiem szerokie możliwości ich wyzyskania w strukturze tekstu, pozwalając również na przekazanie treści dodatkowych i tworzenie podtekstu. Często stają się one semantycznym jądrem wypowiedzi, co potwierdza ich tekstotwórcze możliwości i dominującą rolę w semantycznej organizacji tekstu oraz konstruowaniu rzeczywistości medialnej. Proponuję zatem w ramach analiz językowych kulturową interpretację tekstowych realizacji systemu językowego współczesnego języka rosyjskiego, eksponując uwikłanie w normy i wzorce, mity i teorie, kwestie tożsamości, (samo)świadomości i ideologii pojawiających się w procesie komunikacji medialnej jednostek tekstowych. Ze względu na ograniczone ramy artykułu problem elementów kulturowych, kompetencji (między)kulturowej i motywacji kulturowej jednostek tekstu przedstawię na podstawie jednego artykułu z rosyjskiego tygodnika społeczno-politycznego „Огонек”, wybranego z korpusu różnicowanych gatunkowo tekstów prasowych⁶.

⁵ Zob. T. DOBRZYŃSKA, *Tekst*, [w:] *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku*, t. II: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 282-304; U. ŻYDEK-BEDNARCZUK, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków 2005; F. ПАЕРКЕ, *Rozumienie tekstu a przekład*, [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. A. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009, s. 335-346; artykuły z tomu *Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008.

⁶ Zagadnienia kulturowych uwarunkowań komunikacji językowej zawarłam w kilku wcześniejszych publikacjach – zob. m.in. A. PSTYGA, *Wartościowanie w strukturze słowa i tekstu jako problem teorii oraz praktyki przekładu*, [w:] *Język a komunikacja*, t. XVIII: *Współczesne kierunki analiz przekładowych*, red. M. Piotrowska, Kraków 2007, s. 241-249 (na przykładzie leksemów *наставник* i *школяр*); A. PSTYGA, *Problem kompetencji międzykulturowej i transpozycji kulturowej w dydaktyce przekładu (na materiale rosyjskich tekstów medialnych)*, [w:] *Nauczanie języka rosyjskiego jako obcego w szkole wyższej (Обучение русскому языку как иностранному в системе высшего образования)*, red. H. Rycel-Sztajdel, S. Szaszkowa, Lublin 2012, s. 307-314 (na przykładzie skrzydlatej frazy *Коммунизм – это есть советская власть плюс электрификация всей страны* i jej modyfikacji w ramach użyczeń tekstowych); A. ПСТЫГА, *Семантика интерпретации текста: лингвистические исследования на грани методологического срыва или интеграции*, [w:] *Język i metoda (Язык и метод)*, t. III: *Język rosyjski w badaniach lingwistycznych XXI wieku. Analiza lingwistyczna na granicy załamania metodologicznego*, red. D. Szumska, K. Ozga, Kraków 2016, s. 241-249 (na przykładzie zjawisk precedensowych typu *уловимые мстители*, *Что делать*, *Кто виноват*, *Рабочий и колхозница*, *птица Феникс*). Por. również zawarte w nich odniesienia do literatury z tego zakresu.

Jest to ciekawa wypowiedź pisarza Wiktora Jerofiejewa⁷, wymagająca erudycji, pełna odniesień kulturowych⁸:

Русская душа и ее начальники („Огонек”, № 43, 2.11.2015, s. 9)⁹

Народная мифология как политический фактор. Размышления писателя Виктора Ерофеева

Накануне дня народного единства „Огонек” задумался, что же нас объединяет. Уж не русская ли душа – мифологизированная, загадочная и на глазах становящаяся уже и политическим фактором?

Виктор Ерофеев, писатель

В последнее время русская душа становится все менее загадочной и все более понятной. Слова Тютчева о том, что Россию умом не понять, на мой взгляд, наконец устаревают. Почему не понять? Все ясно! Смотрите телевизор. В теле-

⁷ Mam świadomość wyjątkowości tego tekstu, jednakże przedstawienie zagadnień zawartych w tytule niniejszej pracy wymagałoby przywołania wielu różnorodnych kontekstów z różnych tematycznie artykułów, które dodatkowo potrzebowałyby odrębnego komentarza.

⁸ Artykuł *Dusza rosyjska i jej władcy* traktuje o wyjątkowości duszy rosyjskiej oraz jej przemianach wynikających między innymi z uwarunkowań politycznych w Rosji. Bezpośrednim pretekstem rozważań dla redakcji rosyjskiego tygodnika społeczno-politycznego i pisarza Wiktora Jerofiejewa stał się obchodzony w Rosji Dzień Jedności Narodowej. Pisarz zauważa, że dusza rosyjska ostatnio jest coraz mniej tajemnicza i coraz łatwiej można w nią wniknąć, co świadczy o dezaktualizacji frazy Tjutczewa, mówiącej, że Rosji rozumem nie da się ogarnąć. Aby się o tym przekonać, wystarczy obejrzeć telewizję. Dusza rosyjska wychodzi z cienia, ale traci swą wyjątkowość ukształtowaną przez rosyjską literaturę i myśl filozoficzną. W latach 60. artyści ujawnili romantyzm stłamszonej w czasach radzieckich duszy rosyjskiej. Dusza rosyjska, zdaniem Jerofiejewa, może budzić różne asocjacje i mieć różne znaczenia: bywa utożsamiana z banią, przereźblem, parującymi na mrozie ciałami, z tym, co niesie powiedzenie „Co dla Rosjanina jest dobre, to dla innego śmierć”, z soborowością bądź też siłą młodzieńczą, albo z piciem wódki, charakterystycznym brzmieniem pieśni lub też z korowodem, baletem, sprawiedliwością, brzożami i zakolami rzeki, umiejętnością zrobienia czegoś wyjątkowego. Wszystko to, jak stwierdza Jerofiejew, stanowi jakąś część Rosjan, a przynajmniej to, jak chcą siebie postrzegać. Obraz zbiorowy duszy rosyjskiej różni się od realnego wizerunku współczesnych Rosjan. Rosjanie nie są jakąś abstrakcją, którą można poddawać reformom. Odradza się mit o duszy rosyjskiej. A rosyjska dusza to także prości ludzie, jak Arina Radionowna (niania Puszkina) czy Niura – sprzątaczką w redakcji dziennika „Prawda” i pomoc domowa. W czasach pierestrojki Niura nie potrafiła jednak zrozumieć nowej rzeczywistości, odnaleźć się w niej. Potrzebny był jej symbol władzy. Autor jest przekonany, że takimi ludźmi łatwo można manipulować, obecnie radziecką „Prawdę” zastępuje telewizja. W ten sposób Jerofiejew odsłania swoisty paradoks, ponieważ wyjątkowość duszy może być jak kij o dwóch końcach. Zastanawia się więc, jak daleko jest od samopoznania do samoizolacji. Świadomość istnienia duszy rosyjskiej jest pierwszym krokiem do świadomości politycznej, co prowadzi jednak do podziałów. Zawsze znajdują się działacze gotowi wbijać do głów przywódców dogmaty ideologiczne. Nie warto więc odcinać się od bani i przereźbli. Rosyjska zima zbliża się – kończy bardzo wymownie i symbolicznie swą wypowiedź Jerofiejew.

⁹ Wersja elektroniczna: <http://kommersant.ru/doc/2831423>

визоре душа наконец засветилась. Она радуется и негодует статистически почти единогласно. Она созрела морально и политически. Она еще не совсем созрела экономически, но разве это имеет значение? Найдя в Китае нового союзника, она и здесь наворачивает.

Русская душа выходит из тени. Но хорошо ли это или плохо? Ведь чем больше она обнажается, тем больше у разных творческих деятелей возникает желание сделать из нее большую котлету, которой можно накормить всех и вся.

Многие годы она провела в подполье. Рожденная русской литературой, подхваченная русской мыслью XIX века, русская душа в первые годы советской власти была фактически запрещена как контрреволюционерка. Правда, в конце 1940-х годов, во времена борьбы с космополитизмом, она была объявлена руководством страны прародительницей всех научных достижений человечества, но эта напыщенная глупость сошла на нет.

В 60-е годы XX века в творчестве деревенщиков проступают романтические черты затоптанной русской души. Романтизация народной души, особенно политическая романтизация, – явление весьма не однозначное. Все зависит от направления движения. Если народную душу учить свободе – это одно, если ею оправдывают застой и коррозию общества – это совсем другое.

Русская душа возникла как метафора непохожести, и в этом смысле она имеет самые разные оттенки значений. Скажи «русская душа» – и тут же тебе баня, прорубь, дымящиеся на морозе тела, а также неперемнная речовка: «Что русскому хорошо, то для немца смерть». Для кого-то она – соборность, для кого-то – сила молодецкая. Кто-то под эту тему выпьет водки, а кто-то затянет песню. а еще хоровады красавиц, балет и чувство справедливости. а еще березки и излучина реки. а еще щедрость и умение подковать блоху. и хотя это сто раз повторено, но это в самом деле мы или, по крайней мере, то, как мы себя видим или как хотим видеть.

Собирательный образ русской души и то, кем мы являемся в нашей повседневной жизни, это далеко не одно и то же. Нам часто приходилось всей страной не жить, а выживать, и это оставило свой отпечаток. Во всяком случае, мы – не абстрактное понятие, к которому надо применить реформы, не считаясь с нашей сущностью. Но сейчас речь идет о другом. Мы проходим отрезок истории, когда ожившие мифы о русской душе напрямую связываются с добродетелью и целесообразностью дальнейшего погружения в самобытность. В общем, любишь баню – люби и саночки возить. Немного бессмысленно, но зато своеобразно.

Народные образы русской души – это простые люди. Это Арина Родионова. а у нас в семье была тетя Нюра. Домработница. Замечательный человек. Она работала уборщицей в газете «Правда», а к нам ходила подрабатывать. У нее была мечта – жить в однокомнатной квартире. Но она так и осталась до конца жизни в коммуналке. Она любила пропустить пару рюмок, любила петь, жалела сына-алкоголика. Она была за справедливость. Ее родителей раскулачили. Она рассказывала об этом то с ужасом, то смиренно, почти с равнодушием. Когда случилась перестройка, тетя Нюра никак не могла понять, почему «Правда» на глазах развалилась. Была великая газета, а превратилась в какую-то ерунду. Она не читала никогда «Правду» – просто верила в нее. а тут такая беда: «Правда»

кончилась. Я пытался ей объяснить, как и что случилось. Но она отказывалась понимать. Мы много раз пытались объясниться – напрасно!

Тете Нюре требовался символ власти, при котором бы она состояла, а не какая-то паршивая газетка. Она из «Правды» ушла работать к каким-то богачам и дивилась их жизни: бриллианты, игорные дома. Она запуталась в направлениях новой жизни.

Было понятно, что такой душой легко манипулировать. Нажать на одну кнопку, потом на другую. и было понятно, что манипуляторы не заставят себя ждать. Главное при таких манипуляциях: на словах романтизировать образ тети Нюры. и не забыть о газете «Правда», которая по логике новых времен может стать и просто телевизором.

В стране с сильной народной мифологией романтизация исключительности души – палка о двух концах. Это ведет не только к самопознанию, но и ксамотачению. Открыть в себе национальную душу – первый шаг на пути политического сознания, простой душе абсолютно не веданного. Но это еще и недобрый ход к разделению народов на духовные и не духовные, на меркантильные и метафизические. Всегда найдутся в творческих сферах пассионарные деятели, которые возьмутся накачивать начальников идеологическими догмами. Так было отчасти при Александре Третьем. и кончилось это печально. Зачем повторяться?

Однако это не значит отказаться от бани и проруби. Тем более что кончается осень и русская зима наступает.

Na przykładzie powyższego tekstu można wykazać, jak (i na ile) jednostki nacechowane i motywowane kulturowo w tekstach prasowych – rozpatrywane tu z perspektywy glottodydaktycznej – zakłócają spójność tekstu, tym samym utrudniają jego odbiór i komplikują interpretację odbiorcy obcojęzycznego. Poczucie to wzmacnia niepełna eksplikacja bądź częsty brak tych jednostek w słownikach ogólnych języka rosyjskiego oraz w popularnych słownikach dwujęzycznych, co jednak sprzyja wypracowaniu nawyku sięgania po różne źródła. W wybranym teście jednostki nacechowane kulturowo są różne w swej istocie: nawiązania intertekstualne, nazwy własne, frazeologizmy, przysłowia, porzekadła, a także nazwy związane z mentalnością rosyjską, z rosyjskimi realiami politycznymi różnych okresów oraz symbole ważne na poziomie obrazowania – wszystkie niezwykle istotne dla kultury rosyjskiej. Proponuję dokładniej przyjrzeć się motywacji kulturowej kilku z nich: „Najważniejsza w rozważaniach Jerofiejewa jest *русская душа* (*dusza rosyjska*) jako jeden z kluczowych konceptów w kulturze rosyjskiej i wyjściowe pojęcie mentalności rosyjskiej”¹⁰. Pisarz z okazji Dnia Jedności Narodowej (*день народного единства*) stara się wnikać w jej istotę, pokazać przemiany (wynikające m.in. z oczekiwań politycznych), zaznaczając przy tym jej dychotomiczność. Osobom

¹⁰ Zob.: Ю. СТЕПАНОВ, *Константы: словарь русской культуры*, Москва 2001, s. 716-720; *Mentalność rosyjska. Słownik*, oprac. i red. A. Lazari, Katowice 1995, s. 76.

nieznającym tajników kultury rosyjskiej (aczkolwiek słowniki objaśniające definiują leksem *душа* również w znaczeniach pochodnych) trudno jest zrozumieć to pojęcie i zdefiniować je, dlatego warto odwołać się do opracowań specjalistycznych:

W przekonaniu Rosjan fenomen „duszy rosyjskiej” zawiera w sobie pierwiastek mistyczny. Zasadniczo wykracza poza wszelkie empirycznie uchwytnie charakterystyki, nie jest też możliwy do jednoznacznej definicji w kategoriach „rozsądku”. Rosjanie silnie akcentują swą – dla innych z założenia niezrozumiałą – tajemniczość, wyjątkowość i paradoksalność. Dostrzegają antynomiczność „duszy rosyjskiej”, wyrażającą się we współistnieniu przeciwieństw [...]. Wierzą, że doprowadzenie do skrajności przeciwieństw stwarza szansę ich radykalnego, totalnego, a nawet ostatecznego rozwiązania, co wymaga od Rosjan i Rosji przede wszystkim odnalezienia samych siebie, rozpoznania się w mistycznej prawdzie nieskalanego w swej czystości rosyjskiego prawosławia [...]¹¹.

Z takim ujęciem koresponduje kolejny ważny termin *соборность* (*soborowość*), równie trudny do zdefiniowania. *Соборность* jeden ze słowników objaśniających współczesnego języka rosyjskiego definiuje w sposób następujący: „совокупность религиозно-философских взглядов, идей, воспринятых русской религиозной философией в конце 19 – начале 20 в. и направленных на единение людей на основе православия и традиционной народной нравственности” z kwalifikatorem *книжное*¹². Znacznie więcej treści i szczegółów przynosi słownik mentalności rosyjskiej:

Jeden z czterech atrybutów Cerkwi przyjętych na II Soborze Powszechnym [...]. Soborowość jest „duszą Prawosławia” (S. Bulhakow), jest formułą wyrażającą samo sedno prawosławnej religijności jako „jedność swobodna i organiczna, której żywym początkiem jest Boża łaska wzajemnej miłości” (A. Chomiakow) [...].

Przy głębszej analizie soborowość nie mieści się w sferze teoretycznych (spekulatywnych) pojęć, wychodząc daleko poza granice „czystej” teologii i filozofii, obejmuje cały obszar rosyjskiej kultury. Należy szczególnie podkreślić charakterystyczną dla soborowości zasadę swobodnego łączenia się ludzi oraz ścisły związek tej kategorii z chrystocentryzmem. Te istotne cechy pozwalają na jej wyraźne odgraniczenie od późniejszego kolektywizmu sowieckiego jako nieswobodnego podporządkowania się jednostki pewnym zunifikowanym normom zachowania [...].

Kwestia wzajemnych stosunków między soborowością i totalitaryzmem pozostaje dyskusyjna do tej pory. Niektórzy są skłonni uważać radziecki totalitaryzm za prostą kontynuację rosyjskiej soborowości. Inni rozpatrują go jako swego rodzaju chorobliwe jej zwyrodnienie [...]¹³.

¹¹ *Rosyjska mentalność...*, s. 76.

¹² БТСРЯ s. 1224 (‘całokształt poglądów i idei religijno-filozoficznych w Rosji na przełomie XIX i XX wieku, skierowanych na jednoczenie się ludzi wokół prawosławia i tradycyjnej narodowej moralności’).

¹³ *Rosyjska mentalność...*, s. 88-89.

Dopiero ta wiedza (o ile student nie poznał tych faktów wcześniej), jak sądzę, pozwoli – jako właściwe tło – wydobyć pełny sens tego fragmentu wypowiedzi, który zestawiany jest z symboliką i charakterystycznymi elementami obrazów Rosji: *баня, прорубь, дымящиеся на морозе тела, хороводы красавиц, балет, березка, излучина реки*; charakterystyczne obrazy Rosji (pojawiające się również w twórczości Jerofiejewa) winny też przywoływać sformułowania typu *сила молодецкая, выпить водки, затянуть песню*¹⁴.

I tu – pomijając szereg kluczowych dla wypowiedzi Jerofiejewa sformułowań (m.in. *русская душа рожденная русской литературой, подхваченная русской мыслью XIX века, в годы советской власти – контрреволюционерка, затоптанная душа, политическая романтизация народной души, застои и коррозия общества, а также начальники, коммуналка, раскулачить, богач, направления новой жизни*¹⁵), które również powinny budzić określone skojarzenia i emocje, a które są jednocześnie czytelną aluzją do twórczości pisarza – należy przejść do nawiązań intertekstualnych. Otwiera je uskrzydłona fraza Fiodora Tiutczewa: *Умом Россию не понять [Аршином общим не измерить; / У ней особенная стать, / В Россию можно только верить]* (zgodnie z definicją słownikową, poprzedzoną kwalifikatorem *высокое* „o zagadkowości Rosji, русского характера; иронически – о непредсказуемости, хаотичности, алогичности, свойственных российской жизни”¹⁶), dla której *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów* proponuje odpowiednik ze znakiem wskazującym na konotację obcości *Rozumem Rosję pojąć próżno* lub *Rozumem Rosji nie ogarniesz* (słownik odnotowuje tylko pierwszy wers z kwalifikatorami *podniosłe lub ironiczne* w znaczeniu ‘frazą mająca uzasadniać wyjątkowość i zagadkowość Rosji’¹⁷), w tekście z pewną modyfikacją, ale wskazaniem na autora frazy. Jerofiejew tezę o tajemniczości nieodgadnionej duszy rosyjskiej podaje w wątpliwość, sarkastycznie czy przekornie wprowadzając duszę rosyjską w aktualną rzeczywistość polityczną: *Смотрите телевизор. В телевизоре душа наконец засветилась (Obejrzyjcie telewizję. W telewizorze dusza w końcu rozblyszła)*, lecz autor ponownie podkreśla sprzeczność: *Она радуется и негодуем статистически почти единогласно (Ona cieszy się i oburza statystycznie prawie jednogłośnie)*. Z kolei *умение подковать блоху (umiejętność podkucia pchły)* może zadziwić nieznaną twórczości Leskowa i opowiadania *Mańkut (Левша)*, w którym bohaterowie zastanawiają się, czym mogą zadziwić świat.

¹⁴ Por. polskie odpowiedniki: *bania, przerebel, parujące na mrozie ciała, korowody pięknych kobiet, balet, brzoza, zakole rzeki, siła młodzieńcza, wypić wódki, zanućcić pieśń*.

¹⁵ W przekładzie na język polski: *dusza rosyjska ukształtowana przez literaturę rosyjską, przejęta przez rosyjską myśl XIX wieku, w czasach władzy radzieckiej, zdeptana dusza, polityczny romantyzm duszy rosyjskiej, stagnacja i zepsucie społeczeństwa, mieszkanie komunalne, rozkułaczyc, kierunki nowego życia*.

¹⁶ БСКСРЯ, s. 512-513.

¹⁷ RPSSS, s. 583-584.

Bliskie intertekstom są przywołane przez Jerofiejewa powiedzenia: jako cytaty *Что русскому хорошо, то для немца смерть* (dosłownie: *co jest dobre dla Rosjanina, to dla Niemca oznacza śmierć*) – zmodyfikowane *Русскому здорово, а немцу смерть*, odnotowane w słowniku historyczno-etymologicznym w znaczeniu *что хорошо одним, может быть губительно для других* (z dodatkową informacją o historii przywołanej w słowniku Michelsona i popularności powiedzenia w literaturze rosyjskiej XIX wieku¹⁸), a także *любишь баню – люби и саночки возить* – również dostosowane do potrzeb tekstu, bliskie postaci kanonicznej *Любишь кататься – люби и саночки возить* „niezбежно приходится расплачиваться за то, что было сделано с охотой, с удовольствием”¹⁹, tu obciążone dodatkową konotacją i wartościowaniem. To ostatnie powiedzenie koresponduje z frazeologizmem *палка о двух концах* (por. *każdy kij ma dwa końce*), który tym razem ze względu na podobieństwo polskiego ekwiwalentu nie utrudnia interpretacji. Specyficzne językowo są jednak jednostki *сойти на нем* (*obrócić się wniwecz*) oraz *всех и вся* (*wszystko bez wyjątku*), a swoisty koloryt rosyjskości oraz dodatkowe skojarzenia wnoszą nazwy własne *Арина Радионовна, Александр Третий* czy *газета „Правда”*.

Wybrane jednostki tekstowe w dyskursie medialnym świadczą zatem nie tylko o ich powiązaniu z rzeczywistością pozajęzykową, ale przede wszystkim o świadomości językowej użytkowników, którzy umieją je wykorzystywać (jako swoiste interteksty) w wypowiedziach, w razie konieczności modyfikując je stosownie do tematu i intencji, niejednokrotnie kierując się dodatkowo wymogiem atrakcyjności medialnej, co z kolei wpływa na wartościowanie przedstawianej rzeczywistości i kierunek interpretacji – w ramach przyjętych w określonej społeczności językowej i interpretacyjnej schematów kategoryzacyjnych i wartościujących. W granicach tekstu poszczególne jednostki tekstowe są tylko częścią określonej całości, zyskują znaczenia jako jego elementy i wspólnie konstytuują semantyczny kontekst znaczeniowy – nie tylko na płaszczyźnie językowej, ale w powiązaniu tekstu z całym kontekstem komunikacyjnym. Spójna reprezentacja tekstu jest więc efektem wzajemnego oddziaływania na siebie wiedzy językowej, tekstowej oraz wiedzy o świecie użytkownika.

Działania interpretacyjne w obrębie tekstu czy wypowiedzi²⁰ nie mogą zatem się sprowadzać wyłącznie do znajomości systemu językowego (aczkolwiek jest to

¹⁸ СРФ, s. 508 (por. „co jest dobre dla jednego, dla innego może okazać się zgubne”).

¹⁹ СПиП.: <http://slovarick.ru/567/>. Dosłownie: *lubisz jeździć na sankach, musisz polubić też ciągnąć je* (w znaczeniu „nieuchronnie przyjdzie zapłacić za przyjemności”), dla którego przybliżonym polskim odpowiednikiem może być *bez pracy nie ma kolaczy*.

²⁰ W tym kontekście ważne, zwłaszcza w dyskursie medialnym, stają się sprawy języka każdej społeczności językowej, a zarazem wspólnoty interpretacyjnej i komunikacyjnej. Andrzej Szahaj w artykule wstępnym do polskiego wydania esejów Stanleya Fisha podkreśla, że „Każda interpretacja jest ściśle uzależniona od instytucjonalnego otoczenia, narzędzi rozumienia, w jakie wyposaża nas

niewątpliwie podstawa oraz punkt wyjścia dla wszelkich procesów rozumienia) i tych detali, które system umożliwia w ramach szczegółowych realizacji tekstowych. Znajomość odniesień kulturowych, jednostek symbolicznych, realiów aktualnych i historycznych, jak dowodzą objaśnienia wskazanych wyżej jednostek tekstowych, jest nieodzowna w interpretacji współczesnych tekstów prasowych. Szeroko rozumiana kompetencja kulturowa i międzykulturowa umożliwia studentom przyswajającym język obcy poruszanie się w świecie tekstów, w którym każdy odwołuje się do poprzednich i zawartych w nich ujętych doświadczeń użytkowników języka. Nie ulega wątpliwości, że stosowane w tekstach prasowych elementy kulturowe przyczyniają się do poszerzania wiedzy pozajęzykowej, zaś refleksja nad sposobem doboru jednostek tekstowych i ich sensem wpływa na poszerzenie zasobu leksykalnego uczących się, na ich sprawność komunikacyjną i umiejętność tłumaczenia, kształtując w ten sposób kompetencję międzykulturową.

Przywołany tekst, jego uważna lektura oraz interpretacja wykazują, że w przestrzeni tekstu słowa zyskują znaczenia jako jego elementy czy jednostki i wspólnie tworzą semantyczny kontekst oraz czytelną sieć powiązań, budując tekstową rzeczywistość medialną, a właściwa postawa odbiorcy wobec zjawisk językowych oraz wypadków użycia języka pozwala na ocenę tych faktów w kategoriach adekwatności do sytuacji i estetyki wypowiedzi, a także atrakcyjności medialnej. W procesach interpretacyjnych – poza znajomością systemu – należy zatem docenić rolę motywacji kulturowej czy też społeczno-kulturowej struktur tekstowych, jak również znajomość rzeczywistości pozajęzykowej z odniesieniami interkulturowymi, intersemiotycznymi, intertekstualnymi, a więc szeroko rozumianą wiedzę o świecie, kulturze, zwyczajach językowych. W innych wypadkach struktury podobne do wskazanych wyżej – szczególnie z perspektywy nierodzimego użytkownika języka i interpretatora tekstu – będą zagadką komunikacyjną i nie będą uruchamiały bogatej sfery skojarzeń i podtekstów. W procesie kształcenia akademickiego i dydaktyki języków obcych trzeba więc na nie zwrócić uwagę nie tylko w ramach praktycznej nauki języka obcego, ale i wielu innych przedmiotów, dla których podstawą jest filologiczna analiza tekstu (proponowana również jako odrębny przedmiot), w tym przedmiotów związanych z przekładem. Jak wykazuje praktyka, aby informacja kulturowa, komunikowana przez odpowiednie środki językowe, w tekstach – m.in. medialnych – stała się rozpoznawalna, co gwarantuje poprawną interpretację, należy zachęcić studentów do różnego typu tekstów, sterując przy tym ich wyborem i doбором. W tej sytuacji ocena rozumienia oraz interpretacji tekstów nie może sprowadzać się do wskazywa-

nasza kultura, wężiej – zestawu przesądzeń, których utrzymywanie charakteryzuje coś, co Fish nazywa *wspólnotą interpretacyjną*. Każda wspólnota interpretacyjna konstytuuje nie tylko swoje własne znaczenie tekstu, ale i coś więcej – tekst jako taki. A czyni to zawsze w sposób, w którym dowolność nie ma racji bytu, albowiem nie sposób nie poddać się *zniewalającej mocy kultury*, jak powiada Fish w pewnym miejscu swych wywodów” – zob. A. SZAHAJ, *Przedmowa*, [w:] S. FISH, *Interpretacja, retoryka, polityka: eseje wybrane*, tłum. K. Abriszewski, Kraków 2002, s. 14-15.

nia błędów. Otwartość, dyskusja oraz możliwość negocjowania sensów w interpretacjach proponowanych przez studentów w ramach filologicznej analizy tekstu uwrażliwia ich na obecność elementów kulturowych w obrębie analizowanego tekstu, tym samym sprzyja utrwaleniu pewnych wzorców postępowania w pracy nad tekstem²¹. Studenci powinni bowiem posiadać wiedzę z pełną świadomością obecności nacechowanych kulturowo jednostek języka i wartości kulturowych tekstu.

LITERATURA

- DOBRYŃSKA T., *Tekst*, [w:] *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku*, t. II: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 283-304.
- Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku: Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, red. A. Kłosowska, Wrocław 1991.
- FISH S., *Interpretacja, retoryka, polityka: eseje wybrane*, tłum. K. Abriszewski, Kraków 2002.
- Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008.
- Mentalność rosyjska. Słownik*, oprac. i red. A. Lazari, Katowice 1995.
- РАЕРСКЕ F., *Rozumienie tekstu a przekład*, [w:] *Współczesne teorie przekładu. Antologia*, red. A. Bukowski, M. Heydel, Kraków 2009, s. 335-346.
- PISAREK W., *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa 2008.
- PIOTROWSKA M., *Proces decyzyjny tłumacza: podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*, Kraków 2007.
- PSYGA A., *Problem kompetencji międzykulturowej i transpozycji kulturowej w dydaktyce przekładu (na materiale rosyjskich tekstów medialnych)*, [w:] *Nauczanie języka rosyjskiego jako obcego w szkole wyższej (Обучение русскому языку как иностранному в системе высшего образования)*, red. H. Rycel-Sztajdel, S. Szaszkowa, Lublin 2012, s. 307-314.
- PSYGA A., *Wartościowanie w strukturze słowa i tekstu jako problem teorii oraz praktyki przekładu*, [w:] *Język a komunikacja*, t. XVIII: *Współczesne kierunki analiz przekładowych*, red. M. Piotrowska, Kraków 2007, s. 241-249.
- WIERZBICKA A., *Język – umysł – kultura*, red. J. Bartmiński, Warszawa 1999.
- ЖЫДЕК-БЕДНАРЧУК U., *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków 2005.
- ЛЕОНТОВИЧ О., *Введение в межкультурную коммуникацию*, Москва 2007.
- ПСТЫГА А., *Семантика интерпретации текста: лингвистические исследования на грани методологического срыва или интеграции*, [w:] *Język i metoda (Язык и метод)*, t. III: *Język rosyjski w badaniach lingwistycznych XXI wieku. Analiza lingwistyczna na granicy załamania metodologicznego*, red. D. Szumska, K. Ozga, Kraków 2016, s. 241-249.
- СТЕПАНОВ Ю., *Константы: словарь русской культуры*, Москва 2001.

²¹ Zob. m.in. M. PIOTROWSKA, *Proces decyzyjny tłumacza: podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*, Kraków 2007.

WYKAZ SKRÓTÓW PRZYJĘTYCH W TEKŚCIE

- RPSSS: ЧНЛЕВДА W., МОКШЕНКО W.M., SZULEŻKOWA S.G., *Rosyjsko-polski słownik skrzydlatych słów*, Łask 2003.
- БТСРЯ: *Большой толковый словарь русского языка*, red. С.А. Кузнецов, Санкт-Петербург 1998.
- СПиП: *Словарь пословиц и поговорок. Толкование старинных русских пословиц и поговорок* – <http://slovarick.ru/567/> (data dostępu: 25.06.2016).
- СРЯ: БИРИХ А.К., МОКИЕНКО В.М., СТЕПАНОВА Л.И., *Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник*, Санкт-Петербург 1998.

KOMPETENCJA KOMUNIKACYJNA I MOTYWACJA KULTUROWA
 JEDNOSTEK TEKSTOWYCH Z PERSPEKTYWY GLOTTODYDAKTYKI

Streszczenie

Artykuł dotyczy problemu kulturowej interpretacji tekstowych realizacji systemu językowego współczesnego języka rosyjskiego, pojawiających się w aktualnym dyskursie medialnym (na podstawie tekstów prasowych). W przestrzeni tekstu słowa zyskują bowiem znaczenia jako jego elementy i wspólnie tworzą semantyczny kontekst i czytelną sieć powiązań, budując rzeczywistość medialną. Trudności w ich rozumieniu i poprawnej interpretacji sprawiają elementy kulturowe (jednostki nacechowane kulturowo): nazwy własne, frazeologizmy, skrzydlate frazy, symbole, asocjacje, konotacje słów itp. Ważna jest zatem kompetencja komunikacyjna studentów, na którą składa się również kompetencja językowa i (inter)kulturowa. Znajomość szerokiego kontekstu kulturowego i motywowanych kulturowo jednostek języka i analizowanego tekstu zarazem, pozwala studentom na zachowanie językowe (odczytywanie – interpretacje i budowanie wypowiedzi) zgodne z komunikacyjnymi normami kulturowymi.

Słowa kluczowe: elementy kulturowe; tekst; interpretacja; kompetencja komunikacyjna; kompetencja międzykulturowa; dyskurs medialny.

COMMUNICATION COMPETENCE AND CULTURAL MOTIVATION OF TEXTS
 UNITS IN PERSPECTIVE OF GLOTTODIDACTICS

Summary

The paper deals with cultural interpretation of text realizations in contemporary Russian language systems which appear in present mass-media discourse (based on press texts). Words gain meanings when used in a text, and together they provide semantic context and a clear network of interconnections, thus creating the text mass-media reality. The difficulties in their understanding and correct interpretation are driven by cultural elements such as proper names, idioms, idiomatic expressions, symbols, associations, words' connotations and others. There-

fore, students' communication competence is crucial to understand those elements. Communication competence consists of, among others, language and (inter)cultural competence. The understanding of a broad cultural context and culturally motivated elements of Russian language system as well as analyzed text, allows the students to interpret the text in compliance with cultural communication standards.

Key words: cultural elements; text; interpretation; communication competence; intercultural competence; mass-media discourse.